

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Войтенко Юрій Миколайович

Проблема державності в українській політичній думці та політичній науці

УДК 321.01+32:001

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-6.1>Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0

Войтенко Юрій Миколайович
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
Університету Григорія Сковороди
в Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, Переяслав,
Київська область, Україна
ORCID: 0000-0003-3782-5471

Актуальність теми зумовлена історичною специфікою розвитку України, тривалим періодом бездержавності, а також сучасними процесами державотворення, демократичної трансформації та зовнішніх викликів, що вимагають переосмислення інтелектуальних засад української державності. Звернення до історії політичної думки та еволюції наукових підходів дозволяє глибше зрозуміти витоки сучасних уявлень про державу, її функції, легітимність та політичну суб'єктність українського народу. Метою статті є виявлення особливостей осмислення державності в українській політичній думці та політичній науці, а також аналіз основних етапів еволюції цього концепту – від нормативно-ідеологічних уявлень до аналітичних і теоретичних моделей. Для досягнення поставленої мети здійснено аналіз ключових ідей українських мислителів різних історичних періодів, простежено трансформацію уявлень про державу в умовах бездержавності, а також окреслено відмінності між політичною думкою та політичною наукою в Україні.

Методологічну основу дослідження становлять історичний і політологічний аналіз, що дозволили розглянути проблему державності у динаміці її розвитку, у взаємозв'язку ідей, політичної практики та наукового знання.

Результати дослідження засвідчують, що ідея державності є наскрізною лінією розвитку української політичної думки, починаючи з періоду Київської Русі та Галицько-Волинської держави, через козацьку добу, до модерних концепцій XIX-початку XX ст. У працях М. Драгоманова, М. Грушевського та В. Липинського державність постає як цілісна політична концепція, що поєднує питання суверенітету, форми влади, ролі еліт і народу. Водночас сучасна українська політична наука переосмислює ці ідеї, переходячи від нормативних ідеалів до емпіричного та інституційного аналізу держави як складного соціально-політичного явища. У підсумку обґрунтовано, що державність у сучасному українському дискурсі виступає одночасно історичним феноменом і аналітичним концептом, який поєднує спадщину політичної думки з інструментарієм політичної науки та слугує основою для глибшого розуміння еволюції її актуального стану української держави.

Ключові слова: держава, державність, державотворення, ідея, політична думка, політична наука, еліта, модернізація.

Вступ. Проблема державності посідає вагоме місце в українській політичній думці та політичній науці, що зумовлено специфікою історичного розвитку України, тривалим періодом бездержавності та постійним пошуком відповідних форм політичної організації суспільства. Впродовж століть ідея власної держави виступала не лише політичною метою, а й ключовим інтелектуальним орієнтиром української політичної традиції, формуючи зміст і спрямованість політичних концепцій та програм.

Українська політична думка, на відміну від усталених західноєвропейських традицій, розвивалася переважно в умовах відсутності власної держави, що зумовило її виразний нормативно-ідеологічний характер. Державність у працях українських мислителів розглядалася не лише як інституційна форма організації влади, а передусім як умова національного існування, самозбереження та політичної суб'єктності народу. Саме тому концепт державності в українській політичній думці нерозривно поєднувався з проблемами нації, суверенітету, народовладдя та політичної свободи.

Водночас із формуванням і розвитком української політичної науки відбувається поступова трансформація підходів до осмислення державності. Якщо в межах політичної думки домінували ціннісні, програмні та світоглядні інтерпретації, то політична наука зосереджується на аналітичному вивченні держави як політичного інституту, елемента політичної системи та суб'єкта владних відносин. Це зумовлює необхідність чіткого розмежування, але водночас і виявлення спадкоємності між ідейною традицією та науковим знанням.

Актуальність дослідження проблеми державності в українській політичній думці та політичній науці посилюється сучасними процесами державотворення, демократичної трансформації та переосмислення національної політичної традиції. Звернення до історичного досвіду дозволяє не лише реконструювати еволюцію уявлень про державу, а й виявити глибинні інтелектуальні чинники, що впливають на сучасні політичні процеси та наукові інтерпретації державності в Україні.

Метою статті є аналіз особливостей осмислення проблеми державності в українській політичній думці та політичній науці, а також виявлення основних етапів її еволюції, зокрема – від нормативно-ідеологічних уявлень до наукових підходів і теоретичних моделей. Для досягнення поставленої мети передбачається розглянути *завдання*, які полягають у аналізі ключових ідей українських мислителів; окресленні специфіки наукового аналізу державності, а також визначенні взаємопов'язаності між політичною думкою і політичною наукою в Україні.

Методологією даного дослідження стало впровадження історичного і політологічного аналізу особливостей становлення політичної думки та науки в Україні у контексті проблеми державності протягом тяглого періоду вітчизняного державотворення.

Результати дослідження засвідчують, що ідея державності є наскрізною лінією розвитку української політичної думки, починаючи з періоду Київської Русі та Галицько-Волинської держави, через козацьку добу, до модерних концепцій XIX-початку XX ст. У сучасному українському дискурсі державність виступає одночасно історичним феноменом і аналітичним концептом, який поєднує спадщину політичної думки з інструментарієм політичної науки та слугує основою для глибшого розуміння еволюції й актуального стану української держави.

Проблема державності в українській політичній думці має глибоке історичне коріння і розвивалася в умовах постійного випробування на здатність до політичної самосуб'єктності. Уже в часи Київської Русі, першої масштабної політичної спільноти на території сучасної України, формувалися ідеї політичної організації, центральної влади та правових норм як елементів державності. Київська Русь, утворена у IX столітті, об'єднала племінні об'єднання навколо столиці – Києва, встановивши систему владних інститутів і зовнішньої політики, що свідчить про перші сенси політичної єдності та централізації влади на цих землях. Саме Русь стала частиною європейських політичних процесів, підтримувала відносини з Візантією та іншими державами, а прийняття християнства князем Володимиром у 988 році зміцнило статус політичного утворення з чіткою ідеєю політичної спільноти і правової традиції. В таких умовах право і політична організація виступали як сутнісні ознаки державності того часу.

У Галицько-Волинській державі XII-XIV ст. ці тенденції до організації політичної влади розвивалися далі, адже цю державу сучасні дослідження розглядають як логічне продовження київської традиції з високим ступенем централізованої адміністрації та міжнародних відносин, що посилює розуміння давньої української державності як складного політичного феномена.

Однак після занепаду середньовічних державних інституцій і наступних століть бездержавності, українська політична думка поступово продукувала ідеї

про суверенітет, автономію і політичне самоврядування як відповідь на відсутність власної політичної структури. У період раннього Нового часу і гетьманської доби козацькі спільноти стали важливим майданчиком для розвитку ідей автономії. Як показують сучасні історичні дослідження, Запорозька Січ і Гетьманщина виступали не лише як військово-політичні формації, а й як реальні політичні утворення, що здійснювали самоврядування і відстоювали суверенні практики в складних зовнішньополітичних умовах XVII-XVIII ст. Акцент на праві козацької старшини запроваджувати договори й обирати гетьмана вказує на політичну суб'єктність як елемент державної традиції, навіть тоді, коли формальна незалежність була обмежена [6, с.112].

Важливо підкреслити, що українська політична думка не була лише реакцією на зовнішні загрози, адже вона продукувала власні концепції політичної організації, які легко інтегрували ідеї місцевого самоврядування, права і політичної участі. Прикладом є сформована практика козацьких рад, обрання старшин і гетьманів, а також спроби укладення міжнародних договорів, що свідчить про усвідомлення політичної спільноти як суб'єкта влади, здатного формувати власну політику. Ці уявлення пізніше відіграли вагомий роль у формуванні ідеї національної державності, яка проявилася в концепціях українських революцій початку XX століття.

У другій половині XIX – на початку XX ст. українська політична думка переживала радикальний перелом, який полягав від історико-культурних уявлень про народ і його минуле, категорія державності поступово перетворювалася на системну політичну концепцію, що передбачала не лише опис, а й програмування політичної дії у напрямі автономії чи державного суверенітету.

Одним із перших у цьому процесі став Михайло Драгоманов – публіцист, історик, який поєднав традицію народницької думки з ідеями європейського лібералізму. Драгоманов принципово не заперечував існування держави як універсальної форми політичної організації і вважав, що успіх національних рухів XIX ст. залежить саме від здобуття державної незалежності та рівноправних федеральних відносин між народами. У своїх працях він розглядав федералізм як засіб об'єднання народів без тиранії централізованої монархії, що має орієнтувати політичні реформи на основі прав і свобод кожного народу. Це бачення, разом зі спробами Драгоманова відшукати «вільну спілку» для різних національних спільнот, стало одним із перших радикальних поглядів на політичну самобутність у контексті державності, який поєднував національні вимоги з ліберальною теорією федералізму [3, с. 101]. Такий підхід вважав державу не лише формою порядку, а й інструментом реалізації справедливості.

Іншим визначним мислителем того часу був Михайло Грушевський, для якого проблематика

державності була органічно пов'язана із історією українського народу та його політичними прагненнями. Як відомо, М. Грушевський сформував першу наукову узагальнену і систематизовану історію українського народу, що включала послідовність політичних спільнот від часів Київської Русі до модерної доби, акцентуючи увагу на ролі політичних факторів, конфліктів і прагнень до автономії та суверенності. У політичній практиці 1917-1918 рр. він відіграв ключову роль у діяльності Української Центральної Ради, де виступав за державний суверенітет України як результат політичної волі народу, одночасно зберігаючи прагматичний підхід щодо федеративних форм взаємин з іншими народами та державами у період розпаду імперій [4]. Отже, для Грушевського державність уже не була абстрактним ідеалом, а конкретним проектом політичної трансформації суспільства та міжнародного порядку.

У протилежність до ліберально-демократичних тенденцій Драгоманова і Грушевського, В'ячеслав Липинський представляв консервативну модель української державності, що була сприйнята частиною національного руху початку ХХ ст. Липинський, історик і політичний теоретик, підкреслював роль еліти і статусу державного ладу над популярними масовими течіями, ставлячи в центр уваги організовану верхівку як носія державного інтересу й головний рушій національного розвитку. Його критика соціалістично-народницьких прагнень полягала в тому, що без сильної та здатної еліти не може бути стабільної і дієвої держави, незалежно від демократичних амбіцій широких верств [1]. Такий підхід до ролі елітарних структур у конструюванні державності відображав розуміння держави як інституційної системи, що вимагає дисципліни, порядку і стратегічного бачення, а не лише волевиявлення натовпу або ідеалістичних програм.

Усі три мислителі демонструють еволюцію від ідей до концепцій, зокрема – від ліберально-федералістських моделей Драгоманова, через історико-політичну сувереністську програму Грушевського, до елітарної концепції Липинського, кожна з яких по-своєму осмислює сутність державності як складної політичної системи та визначає її місце в житті українського народу. Цей перехід від абстрактних ідей до цілісних концепцій державності є характерним для періоду формування української політичної думки як самостійного інтелектуального феномена, що вже містив у собі початкові елементи майбутньої політичної науки.

У сучасній українській політології поняття державності виступає одним із ключових об'єктів наукового дослідження, яке трансформується від нормативно-ідеальних уявлень до аналітичного й емпіричного підходу. Така трансформація відображає загальносвітові тенденції розвитку політичної науки, що спрямовані на інституалізацію дис-

ципліни, визначення чіткого предмету й методології дослідження, включно з аналізом державності як соціально-політичної реальності [2].

Традиційні політично-нормативні підходи, характерні для ранньої політологічної думки, приділяли значну увагу ідеалам демократії, справедливості, правовладдя та легітимності держави. Однак у сучасній політологічній практиці на зміну абстрактним ідеалам приходять емпіричний аналіз, який спирається на дані, порівняльні методи, кількісні й якісні дослідження, а також на оцінювання реальної ефективності державних механізмів. Це включає аналіз якості інститутів, ступеня дотримання прав людини, рівня демократичних процедур та ступеня довіри до владних інститутів у суспільстві – чинників, що мають безпосередній вплив на функціонування державності [7].

Особливо актуальним емпіричний підхід стає в контексті сучасних подій в Україні, пов'язаних із збройною агресією, реформами публічного управління, децентралізацією та інтеграцією суспільства в європейські політичні структури. Систематичний аналіз державності дозволяє не лише описувати існуючі моделі, але й прогнозувати наслідки політичних рішень для стабільності та ефективності політичних інститутів. Це сприяє більш глибокому розумінню державності як динамічного, багатовимірного явища, вимірюваного як через формальні політичні показники, так і через соціально-психологічні аспекти громадянського життя [5].

Процес становлення української державності є не лише історичним фактом, а й концептуальною лінією, яку сучасна політична наука успадкувала від давньої української політичної думки. Ідея державності, що формувалася в мисленні Михайла Драгоманова, Михайла Грушевського, В'ячеслава Липинського та інших мислителів ХІХ – поч. ХХ ст., продовжує бути інтелектуальним фундаментом сучасних політологічних досліджень, хоча й зазнає значної трансформації в методологічному контексті та предметно-аналітичній формі.

Разом із тим, політична наука суттєво переосмислює багато ідей, що походять із традиційної політичної думки. Якщо українські мислителі ХІХ – поч. ХХ ст. висували концепти державності переважно як норми та ідеали, спрямовані на мобілізацію суспільної волі до незалежності чи автономії, то сучасний аналіз виходить за межі цих нормальних уявлень і переходить до емпіричного та теоретичного вивчення реальної політичної практики. У політологічних дослідженнях ідея державності розглядається не лише як політичний ідеал, а як сукупність інституцій, процесів і соціальних практик, що підлягають вимірюванню, порівнянню й критичному аналізу. Це особливо помітно в частині методології, адже якщо політична думка традиційно зосереджувалася на ролі суб'єктів (еліт, народу) у побудові держави, то політична наука

використовує сучасні концептуальні інструменти, зокрема: інституційні, системні та неінституційні підходи.

Як наслідок, державність сьогодні постає як складний концепт, що одночасно має історичні корені й актуальне аналітичне значення. Історичний вимір концепту державності – це не лише сума ідей про незалежність та суверенітет, а й спадкоємність політичних наративів, що формувалися в новітній період і були спрямовані на формування національної політичної ідентичності. Політологія успадкувала ці наративи, але при цьому перетворила їх на категорії, які можна вимірювати і тестувати у реальних політичних процесах, наприклад, через дослідження ефективності державних інститутів, рівня громадянської участі, соціальної довіри та індексів демократичного розвитку.

Висновки. Отже, державність у контексті української політичної науки є одночасно історичним концептом і сучасним аналітичним інструментом. Вона містить як спадкоємні ідеї минулого, що формували політичну уяву українців, так і продукти наукового осмислення, здатні до емпіричного вивчення та концептуального тестування в сучасних політичних реаліях.

Так, у ранніх формах політичної думки (від Київської Русі до козацької доби) державність розглядалася крізь призму політичної організації, права, автономії та самоврядування. Ці уявлення сформували підґрунтя для подальших концепцій національної державності, що особливо виразно проявилися у творчості українських мислителів XIX – початку XX ст. Саме в цей період відбувається перехід від окремих ідей до цілісних політичних концепцій держави, які поєднували історичну традицію з програмами політичної дії.

Сучасна українська політична наука, зберігаючи спадкоємність із політичною думкою, здійснює її методологічне переосмислення. Державність постає не лише як нормативний ідеал, а як об'єкт наукового аналізу, що вивчається за допомогою інституційних, системних та неінституційних підходів. Це забезпечує перехід від ціннісних уявлень до емпіричного дослідження функціонування державних інститутів і політичних процесів.

Таким чином, державність у сучасному українському дискурсі виступає водночас історичним феноменом і аналітичним концептом, що дозволяє поєднати досвід політичної думки з інструментарієм політичної науки для глибшого розуміння еволюції та сучасного стану української держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гедін М. Класократична концепція В'ячеслава Липинського як засіб українського державотворчого процесу. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. 2017. №. 22. URL <http://visnyk-history.knlu.edu.ua/article/view/275109>

2. Кармазіна М. Політична наука: предмет, структура, методологія. *Політичний менеджмент*. 2010. Вип. 1. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/karmazina_politychna.pdf

3. Тимків А. Поняття «коренів» української державності під час української революції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Історія. 2025. Т. 160. Вип. 1. С. 100-105

4. Procyk A. Hrushevsky's concept of Ukrainian statehood from the perspective of a federation. URL: <https://shevchenko.org/wp-content/uploads/2017/12/HRUSH-EVSKY-AND-FEDERATION-17.pdf>

5. Prymush M., Lavrynenko H. Political Identity as a Security Factor of Ukrainian Statehood. *AMUR*. 2020. Vol.13. URL: <https://repozytorium.amu.edu.pl/items/f07c47d1-4726-4e88-ae5c-0e54397cdb16>

6. Stengach N. Autonomy as a form of state sovereignty of the Ukrainian Cossack state (late XVII-XVIII centuries). *Вишеградський журнал з прав людини*. 2024. №1. С. 109-114.

7. Shevel O. Ukrainian political science and the study of Ukraine within American political science: how similar, how different? *JUPS*. 2015. №1. URL: <https://jups.krytyka.com/articles/ukrainian-political-science-and-study-ukraine-within-american-political-science-how-similar>

REFERENCES:

1. Hedin M. (2017). Klasokratychna kontseptsiiia Viacheslava Lypynskoho yak zasib ukrainskoho derzhavotvorchoho protsesu [The classocratic concept of Vyacheslav Lypynsky as a means of the Ukrainian state-building process]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho lnhvistychnoho universytetu*. № 22. URL <http://visnyk-history.knlu.edu.ua/article/view/275109>

2. Karmazina M. (2010). Politychna nauka: predmet, struktura, metodolohiia [Political science: subject, structure, methodology]. *Politychnyi menedzhment*. №1 URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/karmazina_politychna.pdf

3. Tymkiv A. (2025) Poniattia «koreniv» ukrainskoi derzhavnosti pid chas ukrainskoi revoliutsii. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. Istoriiia. T.160. Vol. 1. Pp. 100-105.

4. Procyk A. Hrushevsky's concept of Ukrainian statehood from the perspective of a federation. URL: <https://shevchenko.org/wp-content/uploads/2017/12/HRUSH-EVSKY-AND-FEDERATION-17.pdf>

5. Prymush M., Lavrynenko H. (2020). Political Identity as a Security Factor of Ukrainian Statehood. *AMUR*. Vol.13. URL: <https://repozytorium.amu.edu.pl/items/f07c47d1-4726-4e88-ae5c-0e54397cdb16>

6. Stengach N. (2024). Autonomy as a form of state sovereignty of the Ukrainian Cossack state (late XVII-XVIII centuries). *Visegrad Journal of Human Rights*. №1. С. 109-114.

7. Shevel O. (2015). Ukrainian political science and the study of Ukraine within American political science: how similar, how different? *JUPS*. №1. URL: <https://jups.krytyka.com/articles/ukrainian-political-science-and-study-ukraine-within-american-political-science-how-similar>

The problem of statehood in Ukrainian political thought and political science

Voitenko Yurii Mykolaiovych

PhD in History, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Political Science
Hryhorii Skovoroda University
in Pereiaslav
Sukhomlinskoho str., 30, Pereiaslav,
Kyiv region, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3782-5471

The relevance of the topic is due to the historical specifics of Ukraine's development, a long period of statelessness, as well as modern processes of state formation, democratic transformation and external challenges that require a rethinking of the intellectual foundations of Ukrainian statehood. Addressing the history of political thought and the evolution of scientific approaches allows us to understand more deeply the origins of modern ideas about the state, its functions, legitimacy and political subjectivity of the Ukrainian people.

The aim of the article is to identify the features of understanding statehood in Ukrainian political thought and political science, as well as to analyze the main stages of the evolution of this concept – from normative and ideological ideas to analytical and theoretical models. To achieve this goal, an analysis of the key ideas of Ukrainian thinkers of different historical periods was carried out, the transformation of ideas about the state in conditions of statelessness was traced, and the differences between political thought and political science in Ukraine were outlined.

The methodological basis of the study is historical and political analysis, which allowed us to consider the problem of statehood in the dynamics of its development, in the interrelationship of ideas, political practice, and scientific knowledge.

The results of the study show that the idea of statehood is a cross-cutting line of development of Ukrainian political thought, starting from the period of Kyivan Rus and the Galicia-Volyn state, through the Cossack era, to the modern concepts of the 19th and early 20th centuries. In the works of M. Drahomanov, M. Hrushevsky and V. Lypynsky, statehood appears as a holistic political concept that combines the issues of sovereignty, forms of power, the role of elites and the people. At the same time, modern Ukrainian political science rethinks these ideas, moving from normative ideals to empirical and institutional analysis of the state as a complex socio-political phenomenon. As a result, it is substantiated that statehood in modern Ukrainian discourse is both a historical phenomenon and an analytical concept that combines the heritage of political thought with the tools of political science and serves as the basis for a deeper understanding of the evolution and current state of the Ukrainian state.

Key words: *state, statehood, state formation, idea, political thought, political science, elite, modernization.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025